

Esettanulmány

Mi történt Pilisszántón?

Vannak intézmények, melyeken átok ül, s történetük nem egyéb prolongált válságok történeténél. Ha az átok az állam gondoskodására szoruló fogyatékos gyerekeket sújtja, akiknek érdekérvényesítő képessége ép társaikéhoz viszonyítva igen rossz, akkor ők fokozott gondoskodásra, védelemre szorul(ná)nak. Különösen, ha huzamos időn át vélhetően fizikai és lelki abúzusok sértettjei, alapvető emberi (gyermeki) jogaik szenved(het)nek sérelmet. (Óvatos fogalmazásom annak tulajdonítható, hogy az ügy jelenlegi szakaszában a gyanúsítottakat még megilleti az ártatlanság vélelme.)

Pilisszántón 1974-től a közelmúltig enyhe fokban értelmi fogyatékos (debilis) fiúgyermek általános iskolai és speciális szakiskolai oktatására és diákotthoni elhelyezésére létesített 50 fős intézmény működött. Fenntartója a Fővárosi Önkormányzat, illetve jogelődje, a Fővárosi Tanács volt. A fogyatékos gyerekeket a Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet helyezte el Pilisszántón, az állami gondoskodás valamely formáját elrendelő gyámhatósági határozat és a Fővárosi 4. számú Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottság javaslata alapján.

Félreértés ne essék: meghatározó a gyermek szociális státusza, azaz állami gondoskodásba vétele, ez indokolja a bentlakásos intézményben való elhelyezését, nem pedig fogyatékosága. A fogyatékoságnak adekvát intézménytípust az említett Szakértői Bizottság javasolta, a GYIVI pedig korábbi gyakorlatában meglehetősen formálisan élve elhelyezési jogkörével, abban az intézményben helyezte el a gyermeket, ahol éppen üres férőhely volt. Így volt ez Pilisszántó esetében is.

Mai gyakorlatunk elemi szakmai normái – melyik intézmény kínál vonzóbb pedagógiai programot; hol jobb az oktatás színvonala; a vérszerinti család és a gyermek kapcsolattartását ne akadályozzák földrajzi távolságok és jelentős utazási költségek; a fogyatékos gyermek akár nevelőszülőknél is, akár integráltan is elhelyezhető, stb. – a korábbi metódusban értelmezhetetlenek lettek volna, mint ahogyan azok is voltak. A kényszer szülte buta gyakorlatnak abban állt a hallatlan kára, hogy jó, közepes, rossz színvonalon működő intézmények egyaránt egzisztenciális* biztonságban ^ehettek, hiszen gyermeket mindig kaptak, ez pusztán férőhelyek kérdése maradt. Nem is beszélve azokról a lobbykról, amelyek az egy-egy tanulócsoport indításához szükséges létszámot igyekeztek „összehozni”.

Egyszerre férőhely-gazdálkodni és szakmai normákat tisztességesen képviselni nem lehet! Súlyos szereposztásbeli tévedés ilyen ellentétes érdekek képviselőjét egyazon személytől (intézeti gyám) elvárni.

A gyermekek érdekeit szolgáló, intézmények közötti szakmai versenyszellem a mai napig csak csírájában létezik. A piac tehát erősen keresleti, a kínálati oldal csenevész.

Gyakori nézet: „adatok gyereket, majd meglátjuk, mit tudunk vele kezdeni!” Pedig a napnál világosabb kellene legyen: a szülő (a gyám) egy (gyógy)pedagógiai, gyermekvédelmi szolgáltatást kér, keres, vásárol meg, amiről tudnia kell, hogy az miben áll, és mit nyújt. Egy kínálati ellátó rendszerben a megrendelő, vagy a kliens maga választ az ajánlatok között. Micsoda különbség!

A gyermek mindenk felett álló érdeke és a torzán definiált (gondozó) intézményi érdek között nem lehet ekvivalencia, és annak elérésére törekedni szakmai – etikai hiba. Ebben az alapkontextusban érhető meg a pilisszántói történet.

De mi történt valójában?

Az otthonból a gyermekek egy csoportja megjelent a fővárosi GYIVI-ben és elpanaszolta, hogy az otthon gyermekei hosszabb idő óta fizikai és lelki brutalizálást szenvednek el; ellátásukkal – étellemezés, ruházkodás, zsebpénz – elégedetlenek; pályaválasztásuk során nem vették figyelembe szándékaikat. Szinte vég nélkül ontották magukból az elszenvedett sérelmeket. Kérték az intézeti gyám segítségét, hogy mielőbb vizsgálja meg társaik helyzetét, azért társaikét, mert ők bizony már többé nem mennek vissza Pilisszántóra. Panaszuk hitelesnek látszott. A gyermekek a GYIVI átmeneti otthonába kerültek elhelyezésre. Ekkor még hosszabb távon megnyugtató megoldásunk nem volt számukra. Ismertük a lépések sorrendjét, de mégis bénítóan hatott ránk az „éles helyzet”. Hiszen nem napi rutinfeladataink között szerepel egy ilyen esemény kezelése. Nyomasztó volt. És milyen lehetett a gyerekeknek? Ha beszélünk hátrányos helyzetüekről, veszélyeztetettekről, úgy a pilisszántói gyerekek sokszorosan azok voltak, mert biológiai deficitjüket családi devianciák és szociális nyomor tetézte még, és mintha mindez kevés lenne, éppen a szociális védelem közintézményében további lelki nyomorításnak, megaláztatásnak voltak részesei. Most, mikor Magyarország már az 1991. évi LXIV. törvénnyel jogrendjébe illesztette a gyermekek jogairól szóló ENSZ egyezményt.

Kaptak-e védelmet a pilisszántói gyermekek, s ha igen, nem túl későn érkezett-e a segítség? Mennyi maradandó károsodást szenvedtek el? A nyugtalanító kérdések címzettjei azok, akik hivatali munkájukból és felelősségükből eredően ismerték az intézmény szakmai és morális válságát, de azok is, akik a fogyatékosok érdekképviselőit hivatottak ellátni (társadalmi szervezetek), és egyáltalán mindazok, akikben kétség ébredhetett az „otthon” (fogyatékos) gyermekhez méltó viszonyai felől. Így e sorok írója, a gyermekek gyámja maga is címzett.

Persze helyzetbe kellett kerülni. Azonban az ember ritkán indul el reggel azzal az elhatározással a hivatalába, hogy egy intézmény bezárását fogja kezdeményezni, mert az megérett arra. Valami még kell ehhez. És ezt a valamit a gyerekek adták hozzá. Mert nem magunkat hoztuk helyzetbe, hanem a gyerekek hoztak helyzetbe minket: megfontolt és az ő érdekeiket képviselő felnőtteket.

Mit tett az intézményhálózatot működtető, mit tett az intézeti gyám a szóban forgó egyezségokmány 5. cikkelye realizálása érdekében?

„Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a szülőknek vagy adott esetben a helyi szokás szerint, a nagycsaládnak vagy közösségnek, a gyámoknak vagy más, a gyermekért törvényesen felelős személyeknek azt a felelősségét jogát és kötelességét, hogy a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően, iránymutatást és tanácsokat adjanak.”

Valami keveset tettünk, úgy általában, erélytelenül, gyengén. És ebből a kevésből semmi sem jutott el Pilisszántóra.

Mit tettek Pilisszántón? Vagy magam sem gondolom komolyan a kérdést? Mert ellenérdekeltek voltak. Ellenérdekeltek? De hiszen a gyermekvédelmi törvénykezés nyomán a jövőben a gondozó intézmények igazgatói és/vagy pedagógusai lesznek a gyámok!? Akkor már nem lesznek ellenérdekeltek? Mint gyámok elszámoltatják magukat, mint gyámokat,

hogy jó törvényes képviselők, vagyongazdálkodók és gondozó-nevelők voltak-e egy-személyben? Hány és hány jogtörés jövőbeli lehetőségét látjuk magunk előtt! Pilisszántón ez már nem történhet meg.

A gyermekek annyira nem tudták, hogy kihez fordulhatnak segítségért, hogy először a kistéleplés polgármesterét keresték fel, aki hozzánk irányította őket. A gondozottak súlyos verésekről, emberi (gyermeki) méltóságukat sárba tipró megalázó büntetésekről számoltak be, és természetesen megnevezték azokat a személyeket – pedagógusokat –, akik mindezt elkövették rajtuk.

Minden lehetséges – gondoltuk. A gyerekek konfabulálhatnak, a gyerekeket felbujthatták, de az is lehetséges, hogy valóságos eseményeket mondanak el.

Rendőrségi feljelentést fontolgattunk, de előtte még felkértük a Szakértői Bizottság vezetőjét, hogy pszichológiai vizsgálattal valószínűsítse a megtörténteket vagy azok ellenkezőjét. Ahogyan az gyakran lenni szokott, a pszichológiai szakvélemény nem zárta ki a gyermekek valóságos élményeit, és meg sem erősítette azokat. Bejelentésünk nyomán a Fővárosi Önkormányzat Oktatási Ügyosztálya is vizsgálatba kezdett Pilisszántón, ez azonban nem helyettesíthette a rendőrségi vizsgálatot, melyet a Btk. 195. par. III bekezdésébe ütköző kiskorú súlyos veszélyeztetésének alapos gyanúja miatt kértünk „ismeretlen tettesek” ellen. Óvatosságunk oka talán bővebb magyarázat nélkül is érhető. A Btk. hivatkozott jogszabályhelyén túl a LXIV. tv. 19. cikke is erre kötelezett minket.

„1. Egyezményben részes államok megtesznek minden arra alkalmas, törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, hogy megvédjék a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás – ide értve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától mindaddig, amíg szüleinek vagy valamelyik szülőjének, illetve törvényes képviselőjének, vagy bármely más személynek, akinél elhelyezték, felügyelete alatt áll.

2. Ezek a védelmi intézkedések szükség szerint olyan hatékony eljárásokat foglalnak magukban, amelyek a gyermek és gondviselője számára szükséges szociális programok létrehozását teszik lehetővé, továbbá a fentebb leírt bánásmód eseteiben hozzájárulnak a cselekmény felismeréséhez, bejelentéséhez, a jelentés illetékes helyre juttatásához, vizsgálatához, kezeléséhez az esetek figyelemmel kíséréséhez; szükség szerint magukban foglalják a bírói beavatkozással kapcsolatos eljárást is.”

Egyidejűleg arról is döntöttünk, hogy valamennyi növendékünket elhelyezzük Pilisszántóról. Most már világosan látom, hogy a szakma számára igazán jelentőséggel, precedens értékkel ez a lépésünk hatott. Elgondolkodtató, hogy az intézet közel húsz éves története során vélhetően permanensen jelenlévő gyermekbántalmazások, az ellátás silány színvonala, a jórészt deklasszált értelmiségiekből rekrutálódott nevelőtestület szakmai és morális válsága sem a szakmát, sem a közvéleményt nem tudta kellő felháborodásra és hatékony beavatkozásra készíteni.

A múltban gyakran került sor fenntartói vizsgálatra, szakfelügyeleti, tanácsadói és nem ritkán rendőrségi vizsgálatra. Ezek alig, vagy semmit sem bizonyítottak, ami jogilag annyit jelent, hogy a vizsgálat alapjául szolgáló esemény meg sem történt. Az eljárást megszüntető határozatokban, egyes szakemberek érvelésében efféle megállapításokkal találkozhattunk: a sértettek (fogyatékos gyermekek) ellentmondásos vallomásokat tettek, megváltoztatták vallomásukat, ugyanígy a tanúk, akik szintén fogyatékosok voltak.

A vizsgálatot kezdeményező részére vélelmezhető maradt, hogy a gondozottakat nevelőik, vagy más személyek befolyásolni igyekeztek, megfélemlítéstől, zsarolástól sem riadtak vissza,

Köztudott, hogy a fogyatékosok könnyen befolyásolhatók, irányíthatók – tekintet nélkül a befolyásoló szándékára.

Korántse gondoljuk, hogy a nyomozati munkába olyan speciális felkészültséggel bírók vesznek részt, akik a (fogyatékos) gyermek meghallgatásában jártasak.

Gondoljuk végig, hogy csak az utóbbi ügyben az eljárás során hány alkalommal, hány ember előtt kellett a gyermekeknek elmondaniuk – és ismételtén átélniük! – a traumatizáló élményeket. Pszichológusok, az intézeti gyám képviselője, a nyomozó rendőrhatalóság több hónapon keresztül meg- és kihallgatták a gondozottakat. Új gondozási helyükön nyilvánvalóan mesélniük kellett arról, hogy miért kerültek oda, honnan jöttek és mi történt velük.

Fejlettebb országokban a gyermek-és fiatalokorúakkal kapcsolatos rendőrségi eljárás humanizáltabb, gyermekközpontúbb és nem utolsó sorban szakszerűbb. Ausztriában például egyetlen alkalommal lehetséges a gyermek meghallgatása, amelyre szakszerűen felkészülnek, meghallgatási terv, videofelvétel készül a későbbi elemző munka számára. Pontosan kidolgozott szakmai-etikai normák alapján lehet csak dolgozni, mert tekintetbe veszik a gyermeket, akit különös jogok illetnek meg, sérülékeny, védelemre szoruló személyisége jogán.

Nem lehetünk nyugodtak azért sem, mert nincsenek kidolgozott programjaink arra, hogy lelki és fizikai abúzust követően a GYIVI átmeneti otthonában és a gondozó otthonokban milyen pedagógiai-lélektani stratégiával kell feldolgoztatni a megélt eseményeket. Ez akkor is igaz, ha jó felkészültségű, terápiás beállítottságú pszichológusok is dolgoznak a gyermekvédelmi hálózatban.

A gyermekek elhelyezését Pilisszántóról a hazai gyermekvédelmi gyakorlatban szinte egyedülálló jelentőségűnek tartom (talán a balatonberényi otthon megszüntetése tekinthető analóg esetnek).

Milyen következtetést vontunk le – túlzottan hosszú idő után?

Ha Pilisszántó egy olyan otthon, ahol a súlyos veszélyeztetés gyanúja gyakorta fölmerül – függetlenül attól, hogy ebből mi deríthető ki, s mi nem –, akkor ebbe az intézménybe a gyám nem helyez többé gyermeket, és az otlévőknek is más gondozási helyet fog találni. Ezt a lépését diszkrecionális jogkörében teszi, mint az a szülő, aki elveszíti bizalmát egy iskolával szemben, és gyermekét máshová viszi. Lépését nem tartozik megindokolni, nem kérhető számon rajta, mert hiszen ettől diszkrecionális a joga.

A gyám a szülők helyett gyakorolja a szülői felügyeleti jogot, és e jogának és kötelességének maradéktalanul eleget tett, mikor döntését meghozta. A döntés mélyen összhangban áll az Egyezségokmány 23. cikkével.

„1. Az egyezményben részes államok elismerik, hogy a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvételét lehetővé tevő, teljes és tisztességes életet kell élnie.

2. Az egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermeknek a különleges gondozáshoz való jogát, és a rendelkezésükre álló forrásoktól függő mértékben, az előírt feltételeknek megfelelő fogyatékos gyermeknek és eltartóinak, kérelemre, a gyermek állapotához és szülői vagy gondviselői helyzetéhez alkalmazandó segítséget biztosítanak.”

Milyen ellenvetések merültek föl az intézeti gyámi döntés nyomán?

1. A gyám a gyermekek elhelyezésével közvetve kényszerhelyzetet teremtett a fenntartó Fővárosi Önkormányzat számára, mert a pilisszántói intézmény feladat nélkül maradt, annak megszüntetése elkerülhetetlenné vált. Teremthet-e ilyen helyzetét a gyám?
2. Nem volt olyan súlyos a helyzet Pilisszántón, ami indokolná a gyámi döntést, nem zárult még le a rendőrségi vizsgálat.
3. A gyermekek elhelyezésére tanév közben került sor, ami főbenjáró bűn.
4. Egy jó természeti adottságú, jó-levegőjű intézmény került bezárásra.
5. A pilisszántói otthon megszüntetése nem áll összhangban a főváros gyermekvédelmi koncepciójával.

Vegyük sorra e kizárólag szakmainak látszó érveket.

1. A kényszerhelyzet kialakulása ténykérdés, melyet a gyermekek érdekében álló kényszerintézkedés előzött meg. A kényszerítő helyzet tehát következmény. A diszkrecionális jogkörben meghozott döntéssel előzetesen az önkormányzat szakembereinek többsége egyetértett, a döntés szakmai konszenzuson alapult. Ellene jogorvoslatot nem kértek, ami egyetértésre utal. (Fontos tudni, hogy csak a beutaló kerületi gyámhatóság számoltathatja el a GYIVI igazgatóját gyámi jogkörében hozott döntéséről.)

2. Tekintettel arra, hogy az intézmény története – hosszabb-rövidebb normalizált periódusokat leszámítva – szakmai és erkölcsi válságtörténet, ennek súlyosságát bagatellizálni gyermekellenes és semmivel sem indokolható álláspont. Ha egy otthonban egymást érik a vizsgálatok, köztük rendőrségek is, akkor azok kimenetelétől függetlenül élni lehet (kell) a gyanúperrel, hogy talán még sem egy jó gondozó intézménnyel van dolgunk. A gyámnak nem az otthon dolgozóinak érdekvédelmét kell ellátnia a fogyatékos gyermekkel szemben, hanem éppen ellenkezőleg.

3. A pedagógusok egy része hajlamos a gyermekben pusztán a tankötelezettség alanyát látni. Kétségtelen, hogy a gyermek bizonyos életszakaszban tanköteles korú, akinek a tanuláshoz való jogát biztosítani kell. Ezért minden olyan intézkedés, amely tanévközben érinti őt, különös megfontolást igényel. Viszont azt is látni kell, hogy a gyermeknek egy nem mindennapi élethelyzetben „erősebb joga” fűződik ahhoz, hogy a veszélyhelyzetből kikerüljön, mintsem hogy fenyegetettségben „zavartalanul” folytassa a tanulást.

A gondozottak fővárosi otthonokba kerültek, ahol tanulmányaik folytatására és szabad pályaválasztásukra ismét mód nyílt.

Az intézmény megszűnésével egyben a csepeli székhelyű Speciális Szakiskola Pilisszántóra kihelyezett tagozata, mint gyakorlóhely is megszűnt, és ez a mezőgazdasági tagozaton továbbra is tanulni szándékozó fiatalok számára átmeneti kiesés okozott. Hibaként róható fel, hogy a csepeli iskolával nem egyeztettünk időben.

Felfogásom szerint azonban a gyermekek áthelyezésével a tanév végét kívárni hallgatólagos beleegyezés lett volna a veszélyeztetető körülmények további fenntartásához, valamint a gondozottak kérésének figyelmen kívül hagyása.

4. A gyermeki jogok nincsenek hierarchizálva. Furcsa is lenne azt állítani, hogy például fontosabb a szeretetteljes, a harmonikus fejlődést kibontakoztató családi miliőhöz, mint az egészséges ivóvízhez, vagy tiszta levegőhöz való jog. Mégis nyilvánvaló, hogy az Egyezségokmányban tételesen felsorakoztatott gyermeki jogokat azonos mértékben és színvonalon egyetlen ország, nálunk valamelyest fejlettebbek sem tudják biztosítani. Ennek az a prózai oka, hogy sok esetben a természeti környezet, maguk az életfeltételek a Földön, a társadalmi körülmények és lehetőségek nem teszik lehetővé valamennyi jog egyidejű

optimális biztosítását. (Ez az ellentmondás a 3. pontban tárgyalt kérdésben is megmutatkozott.)

Ha a gyermekeket egy szép és jó természeti adottságú környezetben működő otthonban nem egészen európai normák szerint „tartják”, és súlyosan brutalizálják őket, akkor teljesen komolytalan és végtelenül cinikus álláspont számomra jó levegőről és effélékről érvelni.

5. Ellenvetésként merült fel, hogy a fővárosi gyermekvédelmi koncepció egyesek olvasatában nem szól intézmények bezárásáról. Váratlan és a koncepcióból nem következő lépést tett az intézeti gyám. A lépés tényleg „váratlan” volt.

A fővárosi elképzelés először is foglalkozik előnytelen körülmények között működő intézmények kiváltásával, sőt arról is szól, hogy az ingatlanok értékesítéséből (hasznosításából) befolyó pénz az ágazat korszerűsítésére fordítható.

Az élet produkálta különös helyzet nem tervezhető, így a koncepció konkrétan, nevesítve nem is tartalmazhat intézménybezárási tervet. Általában ilyen cél, mint öncél nem létezik. Jelen esetben azt kell megvizsgálni, hogy a gyors intézkedést követelő szituációban a koncepcióval összhangban történtek-e az egyes lépések?

A fővárosi rendelet egyik alapelve, hogy a gondozott gyermekek és vérszerinti családjuk földrajzilag közel kerülhessenek egymáshoz. Ezt maradéktalanul megvalósítottuk. Másik alapelv, hogy a gyermekek gondozási helyének kijelölésekor preferálni törekszünk a nevelőszülői elhelyezési formát. Esetünkben ebből semmi sem valósulhatott meg, mert a nevelőszülői kihelyezést személyre szóló, hosszú előkészítő (felkészítő tanfolyam és tréningek) munka előzi meg. Tudniillik ettől professzionális, és ezt egy másik alapelv rögzíti.

Munkánk során tapasztaljuk, hogy mikor a teoretikusan megfogalmazott elképzeléseket gyakorlatra kell váltani, akkor nem egy esetben maguk a koncepció szellemi alkotói, a határozatot korábban megszavazó képviselők vonakodnak, vagy éppen szembesülnek az elvek valódi jelentésével. Sokszor tényleg nehéz ez a szembesülés, hiszen sok évtizedes ellentétes szemléletű gyakorlat megváltoztatása rendkívüli erőfeszítéseket követel(ne).

A politikai (szakmapolitikai) döntéshozók, vagyis a képviselők álláspontja megoszlott a „bezárás – nem bezárás” dilemmában. Borzasztó izgalmas kérdés ez, de mivel írásom nem politológiai tárgyú, és a gyermekek (gyermekvédelem) érdekeit jobb szerétem független gondolkodóként képviselni, ezért csak arról számolok be, hogy a fővárosi közgyűlés megszavazta a főpolgármester-helyettes előterjesztését, mely szerint a pilisszántói Általános Iskola és Diákotthon bezárásra kerül.

A gyermekek érdekében álló, az egész fővárosi gyermekvédelmet szolgáló, jó döntés született.

A rendőrségi vizsgálatot többször próbálták már lezárni „bűncselekmény hiánya” miatt. Élve lehetőségeinkkel ezt törvényes eszközökkel továbbra is megpróbáljuk megakadályozni. Bízunk benne, hogy jogállamban élünk, de a jog nem fog az igazság fölé kerekedni, és előbb-utóbb a vétkesek felett független bíróság fog ítélni. Késői elégtétel lesz ez a sértetteknek, de talán precedens értékű is, hogy egy kisebbséget alkotó gyermekcsoport kikényszeríthető jogokkal rendelkezzen, gyermekhez méltóan élhessen és tanulhasson.

Szándékunk szerint az ügy utóéletéről tájékoztatni fogjuk az olvasót.

Molnár László